

עורכים: עידו יהל, טלי טוני מרקו

כרך 13, גיליון מס' 2, 19 ביוני 2023

ישראל ולבנון: הסכם חדש, מציאות ישנה

עידו יהל*

שנת 2022 נתפסה כשנת בשורה לפוליטיקה המזרח תיכונית בכלל וליחסי ישראל ולבנון בפרט, הן בקרב קהילת המחקר הישראלית והן בשורות הסגל הדיפלומטי וגורמי ביטחון ישראלים.¹ ראשית, בבחירות שנערכו בלבנון במאי 2022, הקואליציה בראשות חזבאללה נחלה מפלה, כאשר הפסידה את הרוב שלה בפרלמנט. שנית, באוקטובר הסתיימו בהצלחה השיחות העקיפות בין ממשלות ישראל ולבנון בנושא סימון הגבולות הימיים והגישה למאגרי הגז כריש וקאנא (להלן: הסכם הגז). על אף רעשי הרקע מצד גורמים בשתי המדינות ששאפו לטרפד את חתימת ההסכם ולהציגו ככניעה, נראה היה כי עצם קיומו הוא סוג של הכרה הדדית בין שני הצדדים לאחר עשרות שנות נתק. יתרה מכך – בעקבות השחיקה במעמד חזבאללה היו שקיוו כי הסכם הגז יהיה סנונית ראשונה בתהליך נורמליזציה בין ישראל ולבנון.

אולם, נראה כי תקוות אלו הן מופרזות למדי. הציפייה כי תוצאות בחירות 2022 יביאו לשחיקת הדומיננטיות של חזבאללה בפוליטיקה הלבנונית התבדתה במהרה והתחלפה בייאוש, נוכח אי היכולת של הלבנונים למנות נשיא וממשלה קבועה, וכן בשל המצב הכלכלי החמור של לבנון מצויה בו בשנים האחרונות. לבנון של 2023 היא מדינה כושלת, שלא יכולה להעמיד אלטרנטיבה

* עידו יהל הוא חוקר במרכז משה דיין ללימודי המזרח התיכון ואפריקה ועורך את כתב העת **צומת המזרח התיכון** בשנתיים האחרונות. בנוסף, הוא מועמד לדוקטורט בבית הספר ללימודי היסטוריה ע"ש צבי יעבץ, אוניברסיטת תל אביב.

¹ ראו למשל: אורנה מזרחי ופנינה שרביט ברוך, "הסכם עם לבנון בסוגיית הגז בים יהיה הישג חשוב לישראל", **מבט על**, המכון למחקרי ביטחון לאומי, גיליון 1650, 6 באוקטובר 2022; "ראש המטה לביטחון לאומי לוועדת חוץ וביטחון: הסכם מדיני תקדימי עם מדינת אויב", **ישיבת ועדת חוץ וביטחון**, 20 באוקטובר 2022; אליעזר (צ'יינג) מרוס, "הסכם הגז עם לבנון מחליש את חיזבאללה", **ישראל היום**, 19 באוקטובר 2022.

אפקטיבית להגמוניה של חזבאללה, ובוודאי שלא לנקוט בצעדים משמעותיים כמו נורמליזציה עם ישראל. לפיכך, על אף הסכם הגז, שנולד כתוצאה מהתלכדות אינטרסים נדירה של ממשלת ישראל, ממשלת לבנון וחזבאללה, נראה כי הדרך להתקרבות ישראלית-לבנונית עודנה חסומה, ותישאר כך גם בשנים הקרובות.

הבחירות והסכם הגז

במאי 2022 נראה היה כי לבנון עומדת בפני תפנית היסטורית. בבחירות שנערכו באותו חודש, שאופיינו באחוז הצבעה נמוך (41% לעומת 49% בבחירות 2018), המחנה בהנהגת חזבאללה נחלש (מחנה ה-8 במרס), כאשר זכה ב-60 מושבים מתוך 128 (לעומת 71 מושבים בפרלמנט הקודם). אך בעוד הרשימה של חזבאללה שמרה על כוחה בהשוואה לבחירות הקודמות, היו אלו בעלות בריתה הנוצרות והדרוזיות שאיבדו גובה לעומת יריבותיהן.²

עוד בטרם שכחו הזי הבחירות עמדה לבנון בפני עוד אירוע תקדימי – הסכם עם ישראל על סימון הגבול הימי ביניהן. ב-27 באוקטובר העבירו שתי המדינות את מסמך ההסכם חתום למתווך האמריקאי עמוס הוכשטיין, ובכך הגיע לסימומו המוצלח המשא ומתן העקיף שהתנהל בין המדינות מאז אוקטובר 2020. בהסכם הסופי ישראל ויתרה על מרבית שטח המחלוקת בין קו 1 לקו 23 (רובו מים כלכליים) ולבנון קיבלה זכויות מלאות על שדה הגז הפוטנציאלי צידון-קאנא (בהובלת חברת Total הצרפתית ובתמיכת ממשלת צרפת), הגולש לצד הישראלי.³

עוד בתחילת השיחות על הסכם הגז עלתה בחוגים מסוימים בלבנון הסברה כי מדובר בתחילתו של תהליך נורמליזציה בין שתי המדינות. לדוגמה, העיתונאי הלבנוני רמי נעים טען באוקטובר 2020, יום לאחר הודעתו של יו"ר הפרלמנט הלבנוני נביה ברי על תחילת השיחות: "המשחק השתנה. השלום יבוא ויהי מה, והליך הנורמליזציה עם ישראל התחיל בנאום של נביה ברי אתמול".⁴ כמה שבועות לאחר מכן, קלודין עון, בתו של הנשיא מישל עון ויועצת מיוחדת, אמרה כי אין לה כל התנגדות לנורמליזציה עם ישראל.⁵ בנוסף, חודש לאחר תחילת השיחות טען בהא חרירי, אחיו של

² "Lebanon election results 2022 in full: which candidates and parties won?," *The National*, May 17, 2022.
³ אורנה מזרחי, "ההסכם עם לבנון - פשרה שיתרונותיה עולים על חסרונותיה", **מבט על**, המכון למחקרי ביטחון לאומי, גיליון 1652, 23 באוקטובר 2022.

⁴ "Lebanese journalist Rami Naim: Peace with Israel is Coming no matter what; Normalization started when speaker Berri announced border negotiations," *MEMRI TV*, October 2, 2020.

⁵ "Daughter of Lebanese president says open to peace with Israel, under conditions," *Times of Israel*, October 26, 2020.

ראש הממשלה היוצא סעד חרירי, כי "ישראל ולבנון צריכות ליישב את סכסוכי הגבול שלהן כחלק מהצעדים לקראת הסכם שלום".⁶

גם בישראל היו מי שראו בהסכם מהלך בעל משמעות מדינית, ואף נקודת תפנית ביחסי ישראל ולבנון. יתרה מכך – הסמיכות בין תבוסת המחנה של חזבאללה בבחירות והחתימה על הסכם הגז יצרו מקום לסברה כי חזבאללה כבר אינו כל יכול בלבנון, ואין באפשרותו לסכל מהלכים שלכאורה נוגדים באופן מוחלט את האינטרסים שלו. אלון אושפיז, מנכ"ל משרד החוץ, טען במהלך ישיבה של ועדת חוץ וביטחון: "אני לא מכיר שתי מדינות אויב שסימנו קו גבול בהסכם בינלאומי, וכאן זו מדינת אויב שנשלטת ע"י ארגון טרור – יש לזה משמעות מדינית".⁷ בנוסף, מפקד חיל הים לשעבר, אלוף (מיל') אליעזר (צייני) מרום, טען כי הסכם הגז עתיד להביא יציבות לאזור, יפחית את תלותה של לבנון באיראן ובחזבאללה, ויחזק את כלכלתה".⁸ גם בישראל אפוא נשמעו קולות כי ההסכם עשוי להציב את שתי המדינות על נתיב הנורמליזציה.⁹

לבנון – מדינה כושלת?

אולם נראה כי התחזיות האופטימיות שהביאו עימם תוצאות בחירות מאי 2022 והסכם הגז לא לקחו בחשבון עובדה חשובה – נכון ל-2023, לבנון היא מדינה כושלת, שלא ניתן להתייחס אליה כאל שחקן רגיל ומתפקד במערכת הבינלאומית, ובוודאי לא ככזה המסוגל לבצע צעד כה דרסטי בדמות נרמול היחסים עם ישראל, או אפילו פתיחת תהליך שעשוי להביא לנרמול שכזה.

התהליך שהביא את לבנון לכדי חוסר תפקוד קיצוני שבו היא מצויה כיום הוא ארוך טווח, אך הוא קיבל תאוצה משמעותית עם פרוץ מחאות אוקטובר 2019. הטריגר הישיר למחאות, במהלכן מאות אלפי מפגינים שטפו את הרחובות, היה מיסים שהוטלו על בנזין, טבק ובעיקר שיחות טלפון מקוונות (וואטסאפ).¹⁰ אולם אם היו בקרב אותם המונים תקוות לשנות לטובה את המצב שבו לבנון הייתה מצויה באותה תקופה (חוב ציבורי גבוה עד קיצוני, משבר חמור במגזר הבנקאי, אפס צמיחה במשך עשור), אזי הן התבדו עד מהרה.¹¹

⁶ Barak Ravid, "[Bahaa Hariri says Lebanon and Israel should resolve disputes, move toward peace](#)," *Axios*, November 10, 2020.

⁷ "ראש המטה לביטחון לאומי לוועדת חוץ וביטחון: הסכם מדיני תקדימי עם מדינת אויב", ישיבת ועדת חוץ וביטחון, 20 באוקטובר 2022.

⁸ אליעזר (צייני) מרום, "הסכם הגז עם לבנון מחליש את חזבאללה", *ישראל היום*, 19 באוקטובר 2022.

⁹ ראו למשל, אורנה מזרחי ופנינה שרביט ברוך, "הסכם עם לבנון בסוגיית הגז בים יהיה הישג חשוב לישראל", *מבט על*, המכון למחקרי ביטחון לאומי, גיליון 1650, 6 באוקטובר 2022.

¹⁰ "[Lebanon protests: Five things you need to know](#)," *Al-Jazeera*, October 19, 2019.

¹¹ Amer Bisat, Marcel Cassard, Ishac Diwan, "[Lebanon's economic crisis: A tragedy in the making](#)," *Middle East Institute*, March 29, 2021.

ההפגנות הביאו לנפילת ממשלתו (הלא מתפקדת ממילא) של סעד חרירי, אך זו לא הוחלפה עד היום בממשלה יציבה, שתוכל להביא מזור לתחלואיה של ארץ הארזים. כך, שר החינוך לשעבר חסן דיאב הקים ממשלה בפברואר 2020. אולם תקופת כהונתה של ממשלת דיאב הייתה קצרה במיוחד – מיד בתחילת דרכה פרץ בעולם משבר הקורונה, ולבנון המוחלשת לא הייתה ערוכה כלל להתמודד עימו. באוגוסט 2020, בשל לחץ ציבורי כבד בעקבות הפיצוץ בנמל ביירות, ממשלת דיאב נפלה.¹² חרירי קיבל לאחר מכן מנדט מחודש להרכיב ממשלה, אך ביולי 2021 הודה בכישלונו ופרש (נכון לעכשיו) מהחיים הפוליטיים.¹³ למעשה, מאז ספטמבר 2021 מכהנת בלבנון ממשלת מעבר בראשות נגיב מיקאטי (המשייך למחנה ה-8 במרס), שהמשיכה לכהן לאחר בחירות מאי 2022, על אף שלא זכתה לאישור הנשיא והפרלמנט. בנוסף, החל מה-30 באוקטובר 2022, יום סיום כהונתו של הנשיא עון, מתקיים בלבנון ואקום נשיאותי, שכן הצדדים מתקשים למצוא מועמד שיזכה לתמיכת הרוב הפרלמנטרי הדרוש (שני שלישים).

לבנון לא מצויה רק במשבר פוליטי חמור, אלא גם במשבר כלכלי משמעותי. מאז פרוץ המחאות, ערך המטבע של לבנון נשחק בכ-95%. גם התמ"ג של המדינה התכווץ באופן משמעותי – ב-2021 הוא עמד על 20.5 מילארד דולר, לעומת 55 מיליארד ב-2018.¹⁴ הנתונים הללו גררו אזהרה ביוני 2021 מטעם הבנק העולמי לפיה לבנון עומדת בפני המשבר החמור ביותר בתולדותיה.¹⁵ אלא שהמצב בלבנון המשיך להתדרדר. אחוזי האבטלה בינואר 2022 עמדו על 29.6% (לעומת 11.4% ב-2018), כאשר זמן העבודה הלא מנוצל (זמן עבודה ביחס לכמות השעות שאדם יכול לעבוד בפועל) עמד על 50% (לעומת 16% ב-2018).¹⁶ לבנון גם חוותה ב-2022 ובתחילת 2023 השבתות מלאות או חלקיות ממושכות של שירותים חיוניים כגון מערכת החינוך, בתי המשפט והתחבורה הציבורית.¹⁷ לבסוף, ב-19 בינואר 2023 הכריז נציג תכנית המזון העולמית בלבנון שכ-2 מיליון בני אדם במדינה סובלים מאי ביטחון תזונתי.¹⁸

¹² Timour Azhari, "[Lebanon PM Hassan Diab expected to announce resignation](#)," *Al-Jazeera*, August 10, 2020.

¹³ Ben Hubbard, "[Lebanon's designated Prime Minister quits amid swirling crises](#)," *The New York Times*, July 15, 2021.

¹⁴ "[Factbox: Just how bad is Lebanon's economic crisis?](#)," *Reuters*, September 14, 2021.

¹⁵ "[Lebanon sinking into one of the most severe global crises episodes, amidst deliberate inaction](#)," *The World Bank*, June 1, 2021.

¹⁶ "[Lebanon and the ILO release up-to-date data on national labour market](#)," *International Labor Organization*, May 12, 2022.

¹⁷ צבי בראל, "את לבנון אי אפשר להחזיר לתקופת האבן — היא כבר נמצאת שם", *הארץ*, 13 בינואר 2023.

¹⁸ "[Around 2 million facing food insecurity across Lebanon](#)," *United Nations*, January 19, 2023.

מ"מדינה בתוך מדינה" ל"מדינה בתוך לא מדינה"

על אף שהשלכות המשבר החמור שפוקד את לבנון מאז 2019 הורגשו בכל רחבי המדינה, ישנו גורם אחד שמצליח להתמודד עימן באופן מוצלח למדי - חזבאללה. ראשית, למרות (ובמידה רבה בגלל) קריסת הכלכלה בלבנון, חזבאללה הצליח לשמר את מערך מוסדות הרווחה שלו ואף להרחיבו, ובכך להעמיק את התלות של שיעים רבים בו.¹⁹ חזבאללה גם הצליח למנוע את זליגת ההפגנות לשטחים "שלו", להוציא מקרים בודדים של הפגנות מחאה בנבטיה ובצור. לדוגמה, תחנות הדלק של חזבאללה לא הצטרפו לשביתת תחנות הדלק הגדולה שהוכרזה בלבנון בנובמבר 2019.²⁰

כמו כן, חזבאללה עצמו לא נפגע בבחירות מאי 2022 - כזכור, היו אלו בעלות בריתו שאיבדו מושבים בפרלמנט, בעוד הרשימה של חזבאללה נותרה ללא שינוי. אמנם יכולתו של חזבאללה לתפקד כממליך מלכים בלעדי בלבנון נפגעה בעקבות הבחירות, אך הוא עדיין מתפקד כשחקן וטו, שביכולתו לטרפד כל מהלך שאינו מתיישב עם האינטרסים שלו (כפי שנראה בסאגת מינוי הנשיא, וכן בסיכול הנסיון של השופט טארק ביטאר לחדש את חקירת פיצוץ נמל ביירות בינואר 2023).²¹ לכך היו השלכות משמעותיות על כל אפשרות לנורמליזציה עתידית עם ישראל, שכן הליך כזה הוא קו אדום בוחק עבור חזבאללה. ניתן היה לראות זאת בתגובות הנחרצות של הארגון נגד "הסכמי אברהם", כפי שפורסמו בכלי התקשורת המזוהים עימו: "השלום הישראלי, שהסכמי אברהם באו להשריש, נועד לבסס את קיומה של 'ישראל' כמדינה טבעית ומרכזית במולדת הערבית-אסלאמית",²² "קידום צעדי נורמליזציה במפרץ יאיצו את ההתפוררות והקריסה של העמדה הערבית הרשמית".²³

בהקשר הזה יש לראות את התנהלות חזבאללה בכל הנוגע להסכם הגז בין לבנון וישראל. מזכ"ל הארגון חסן נצראללה ככל הנראה הבין שלבנון, במצבה הכלכלי הנוכחי, זקוקה נואשות להסכם, שעשוי להניב לה רווחים כלכליים לא מבוטלים. מנגד, הוא חשש שהשיחות עשויות לסלול את הדרך להמשך שיתוף פעולה בעתיד. על כן, חזבאללה דאג להוריד את הנושא הזה מהפרק והבהיר כי אין בין הסכם הגז לבין נורמליזציה ולא כלום.²⁴ אך לא פחות חשוב מכך - במהלך השיחות חזבאללה ניסה להציג את ההסכם כהישג "התנגדותי", בין היתר באמצעות שיגור שתי גיחות כטב"מים בלתי

¹⁹ Hanin Ghaddar, "[Hezbollah has Created Parallel Financial and Welfare Systems to Manage the Current Crisis](#)," *Policy Analysis, Policy Watch 3406*, The Washington Institute for Near East Policy, December 9, 2020.

²⁰ "[Hezbollah's position on the wave of protests in Lebanon](#)," *The Meir Amit Intelligence and Terrorism Information Center*, December 11, 2019.

²¹ Nadia Al-Faour, "[How political obstruction violates Beirut blast survivors' right to truth, justice and reparations](#)," *Arab News*, February 5, 2023.

²² וליד אלקטטי, "הסכמי אברהם: שלום ישראלי, אסלאם אמריקאי" [בערבית], אל-מיאדין, 19 ביולי 2020.
²³ מצטפא מסלמאני, "מה אחרי הסכמי אברהם?" [בערבית], אל-מיאדין, 18 באוגוסט 2020.

²⁴ "[Hezbollah says maritime border talks not 'normalisation' with Israel](#)," *The New Arab*, October 9, 2020.

חמושים לעבר אסדת "כריש" ואף הוצאת משט סמלי מחופי טריפולי לעבר המים הטריטוריאליים של ישראל.²⁵

בנוסף לחזבאללה, גם שאר השחקנים בזירה הפוליטית בלבנון "יישרו קו" כשטענו כי ההסכם בשום אופן לא מבשר על תחילת תהליך נורמליזציה עם ישראל. כך, הנשיא עון אמר באוקטובר 2022 כי "ההסכם לא מסמל שום סוג של נורמליזציה".²⁶ בנובמבר 2022, לאחר שהשתתף בוועידת האקלים בשארם א-שיח לצד משלחת ישראלית בראשות הנשיא יצחק הרצוג, הבהיר ראש הממשלה מיקאטי כי "לא היה ולא יהיה שום קשר עם גורם ישראלי רשמי".²⁷ גם גורמים שלא מזוהים עם מחנה ה-8 במרס התבטאו בצורה הזו. למשל, סמיר ג'עג'ע, הדמות המרונית הבולטת במחנה המתנגדים לחזבאללה, אמר באוקטובר כי "ההסכם משרת את שני הצדדים, אבל נורמליזציה עם ישראל היא החלטה מדינית שאין לה קשר להסכם הזה".²⁸

על כן, נראה כי הסכם הגז נולד כתוצאה מהתלכדות אינטרסים נקודתית ונדירה של שלושה שחקנים שונים, אך הוא אינו מסמל שלב בדרך להורדת העוינות ביניהם, וממילא לפתיחת תהליך נורמליזציה בין ישראל ולבנון. היות לבנון מדינה כושלת, והמשך ההגמוניה של חזבאללה בה, מטרפדים כל היתכנות להתקרבות ישראלית-לבנונית בעתיד הנראה לעין.

הדעות המובעות בפרסומי מרכז משה דיין הן של המחברים בלבד.

כל הזכויות שמורות למרכז משה דיין ללימודי המזרח התיכון ואפריקה באוניברסיטת תל-אביב. ניתן לעשות שימוש לא מסחרי בתכנים תוך ציון שמו של הכותב ומרכז משה דיין באוניברסיטת תל-אביב, בתוספת סימוכין וקישור למקור באתר של מרכז משה דיין, <https://dayan.org/he>.

²⁵ יורם שוויצר, ענת שפירא, דוד סימן טוב, "חזבאללה נותן גז": המערכה של הארגון סביב 'כריש', מבט על, המכון למחקרי ביטחון לאומי, גיליון 1655, 31 באוקטובר 2022.

²⁶ Jack Khoury and Reuters, "This is not normalization: Lebanon's President approves maritime agreement with Israel," *Haaretz*, October 13, 2022.

²⁷ "מה האמת לגבי תמונת מיקאטי עם השר הישראלי?" [בערבית], אל-בלד, 9 בנובמבר 2022.
²⁸ "מה יציל את לבנון? האם הסכם הגבול עם ישראל הוא צעד לקראת נורמליזציה?" [בערבית], אל-ג'זירה, 12 באוקטובר 2022.